

Từ truyền thuyết An Dương Vương và Mị Châu Trọng Thủy, bàn về tiếp cận văn học dưới góc độ văn hóa

Trần Danh Sơn*, Hoàng Thị Thúy Hằng*

*ThS. Trường Cao đẳng Sư phạm Thừa Thiên Huế

Received: 6/01/2024; Accepted: 13/01/2024; Published: 19/01/2024

Abstract: Literature reflects life through artistic imagery, always intertwined with cultural and historical elements. The cultural messages and historical lessons conveyed by authors in literary works hold significant values for both the community and the nation. These messages gleam like gems hidden within each sentence, like an underground stream, nurturing the souls of generations of readers. Studying literature from a cultural standpoint is a growing trend. This approach contributes to affirming the cultural essence and unveiling cultural aspects hidden within literary works, thereby contributing to affirming the vigorous vitality of Vietnamese culture in the lives of Vietnamese people in general and in Vietnamese literature, particularly.

Keywords: Literature, legends, literary approach, cultural perspective, culture with literature

1. Đặt vấn đề

Văn học nói chung và tác phẩm văn học trong nhà trường nói riêng luôn ẩn chứa những giá trị văn hoá tốt đẹp của dân tộc. Bởi, văn học phản ánh hiện thực cuộc sống thông qua hình tượng nghệ thuật; là một bộ phận quan trọng, không thể tách rời của văn hoá. Mỗi quan hệ đó thể hiện ở nội dung phản ánh và hình thức nghệ thuật của tác phẩm. Tìm hiểu văn học dưới góc nhìn văn hoá là cách tiếp cận liên ngành giữa văn học và văn hoá học. Đây là một xu hướng tiếp cận tất yếu. Xu hướng này vừa giúp người đọc khám phá được nội dung, nghệ thuật của tác phẩm văn chương vừa đáp ứng nhu cầu tìm hiểu văn hoá qua văn học. Phương pháp tiếp cận này cũng góp phần khẳng định bản sắc và sức sống mãnh liệt của văn hoá dân tộc, khơi mở những khía cạnh văn hoá ẩn chứa trong các tác phẩm văn chương.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Truyền thuyết An Dương Vương và Mị Châu Trọng Thủy dưới góc nhìn văn hóa

Truyền thuyết là thể loại văn học dân gian kết hợp nhuần nhuyễn giữa yếu tố lịch sử và yếu tố tưởng tượng hư cấu; là sự kết tinh của truyền thống văn hoá, lịch sử của dân tộc.

Truyền thuyết An Dương Vương và Mị Châu - Trọng Thủy là một tác phẩm tiêu biểu trong kho tàng văn học dân gian Việt Nam. Truyện tập trung vào *mẫu đề* dựng nước và giữ nước. Dấu biết rằng về mặt chức năng, tác phẩm chủ yếu là lý giải lịch sử, đề cập đến quá khứ của dân tộc. Nhưng vấn đề lịch sử đó đã được sàng lọc qua lăng kính chủ quan của tác giả dân

gian, cũng có nghĩa là được hư cấu tưởng tượng, và vì thế, những nhân vật đã trở thành hình tượng nghệ thuật mang tính quan niệm.

Do là sự sàng lọc của trí nhớ người bình dân nên những gì được lưu giữ bao giờ cũng đẹp hơn. Người Việt khác các dân tộc khác, thường nặng về tâm thức lịch sử, lấy lịch sử làm điểm tựa cho cuộc sống. Vì vậy, xét ở góc độ lịch sử, truyền thuyết An Dương Vương và Mị Châu - Trọng Thủy có một vị trí, vai trò quan trọng.

Khi tiếp cận văn bản An Dương Vương và Mị Châu - Trọng Thủy người đọc thường chú trọng đến việc làm rõ hai vấn đề chính: Một là việc dựng nước và giữ nước cũng như bi kịch mất nước Âu Lạc do sự chủ quan, mất cảnh giác của An Dương Vương; hai là mối tình giữa Mị Châu - Trọng Thủy. Ở đây có hai câu chuyện được kết cấu theo kiểu lồng ghép. Câu chuyện tình của Mị Châu - Trọng Thủy phải chăng là lời giải thích cho lý do mất nước, nhằm xoa dịu nỗi đau, và là một bước “giảm nhẹ” trọng tội cho An Dương Vương - vị vua đáng kính.

Khi tiếp cận tác phẩm ở góc độ văn hóa, chúng tôi nhận thấy tác giả dân gian dường như không chỉ dừng lại ở việc giải thích cho nguyên nhân mất nước mà còn gửi gắm một tình ý, một nét bản sắc trong *văn hoá ứng xử* của người Việt trên cơ sở đối sánh với người Hán, đó là:

- Giữa người Việt và người Hán vốn có hai cách ứng xử, thể hiện hai nét đặc thù riêng về văn hoá. Khi Nguyễn Trãi nói: “*Đem đại nghĩa để thắng hung tàn/ lấy chí nhân để thay cường bạo*” cũng là để đối sánh

nét khác biệt giữa hai dân tộc. Văn hoá người Việt, nhất là trong việc ứng xử, được ví như nước đổ vào đĩa ra hình cái đĩa, đổ vào lọ ra hình cái lọ, nhưng nước vẫn luôn là nước. Thiết nghĩ, khi văn hoá Hán xâm nhập, mặc dù có ảnh hưởng nhưng người Việt vẫn giữ được bản sắc riêng của mình. Điều này được quy chiếu vào trong tác phẩm An Dương Vương và Mị Châu - Trọng Thủy. Tác giả dân gian muốn gửi gắm như một ngầm ý sâu xa rằng: dù trong hoàn cảnh nào cũng phải giữ cho được bản sắc. Có thể mất lãnh thổ, núi sông nhưng không để mất bản sắc văn hóa dân tộc.

- Xem xét kĩ tác phẩm, chú ý đến yếu tố cốt truyện, chúng ta sẽ thấy có sự đối sánh rất rõ ở ba mối quan hệ: vua - tôi, cha - con, vợ - chồng giữa người Việt và người Hán. Có thể thấy rõ điều này qua sự so sánh dưới đây:

Bảng 2.1. So sánh các mối quan hệ giữa người Việt và người Hán

Mối quan hệ	Việt	Hán
Vua - tôi	An Dương Vương - Mị Châu. (dựa trên <i>nghĩa tình</i>)	Triệu Đà - Trọng Thủy (bằng <i>thủ đoạn</i>)
Cha - con	An Dương Vương - Mị Châu. (dựa trên <i>nghĩa tình</i>)	Triệu Đà - Trọng Thủy (bằng <i>thủ đoạn</i>)
Vợ - chồng	Mị Châu - Trọng Thủy (dựa trên <i>nghĩa tình</i>)	Trọng Thủy - Mị Châu (bằng <i>thủ đoạn</i>)

Quan hệ vua tôi, cha con giữa An Dương Vương với Mị Châu dựa trên nền tảng của *nghĩa tình*. Ngược lại, quan hệ vua - tôi, cha - con giữa Triệu Đà với Trọng Thủy (người Hán) tất cả đều dùng thủ đoạn, dựa trên *thủ đoạn*, vì một mục đích nhất định. Đặc biệt, trong quan hệ vợ chồng giữa Mị Châu với Trọng Thủy, dù biết rằng Trọng Thủy là người không cùng dân tộc, khác văn hoá, phong tục, thậm chí là con trai Triệu Đà - kẻ đã từng xâm lược Âu Lạc, thế nhưng Mị Châu cũng sống với Trọng Thủy bằng cái nghĩa cái tình, hết lòng với Trọng Thủy. Trong lúc đó, Trọng Thủy đến với Mị Châu là vì mục đích, âm mưu chiếm đoạt nô thần.

- Ở châu Âu thời cổ đại, đất nước Hi Lạp từng bị La Mã xâm chiếm và đồng hoá về kinh tế, chính trị. Nhưng về văn hoá La Mã lại bị Hi Lạp đồng hoá ngược lại. Đọc truyền thuyết An Dương Vương và Mị Châu - Trọng Thủy chúng ta cũng có thể tự hào nghĩ về điều đó ở khía cạnh văn hoá (văn hoá ứng xử). Điều này được thể hiện khá rõ ở nhân vật Trọng

Thủy. Trước lúc cầu hôn Mị Châu, có thể Trọng Thủy chưa có tình yêu đối với Mị Châu mà chỉ hành động vì ý thức của kẻ làm con phải tuân theo lời cha, bổn phận của bề tôi phải tuân lệnh chúa. Nhưng khi đã sống cuộc sống vợ chồng, rõ ràng Trọng Thủy đã dần bị *nghĩa tình* (tình yêu của Mị Châu) của người Việt cảm hoá (tất nhiên ý thức về nghĩa vụ đối với “chủ nhân” vẫn còn lẩn át nên mới có việc Trọng Thủy vẫn đánh cắp nô thần và cùng Triệu Đà đánh chiếm Âu Lạc).

Về chi tiết Trọng Thủy lao đầu xuống giếng ở cuối tác phẩm, còn tồn tại nhiều ý kiến đánh giá khác nhau. Chúng ta thấy rằng, sau khi chiến thắng, thôn tính được Âu Lạc, lẽ ra Trọng Thủy phải là người vui mừng hưởng vinh quang, nhưng Trọng Thủy lại tự kết liễu đời mình. Rõ ràng, trước lúc chết trong con người Trọng Thủy đang tồn tại mâu thuẫn: một bên là tham vọng chiếm được Âu Lạc và một bên là sự day dứt vì mình đã phản bội, không trọn tình với tình nghĩa của Mị Châu. Mâu thuẫn đó không thể dung hoà, và ở *thời điểm đó* cái *nghĩa tình* của người Việt đã chiến thắng trong con người Trọng Thủy, khiến Trọng Thủy day dứt, ân hận và tự trầm mình.

Thông điệp về văn hoá, nhất là văn hoá ứng xử mà cha ông ta gửi gắm trong tác phẩm là một nét đẹp truyền thống của của người Việt. Thông điệp đó cứ lung linh như viên ngọc được giấu kín trong từng câu chữ, như một mạch nước ngầm trong mát nuôi dưỡng tâm hồn bao thế hệ người đọc.

2.2. Bàn về tiếp cận văn học dưới góc độ văn hóa

- Văn hóa là một khái niệm có nội hàm rộng với nhiều cách hiểu khác nhau liên quan đến mọi mặt của đời sống vật chất và tinh thần của con người. Văn hóa mỗi khi được hình thành, phát triển sẽ tạo ra những giá trị vô cùng to lớn đối với cộng đồng, dân tộc. Đó là những giá trị vật chất, tinh thần, được truyền từ thế hệ này sang thế hệ khác, đóng vai trò quan trọng trong việc xác định định hướng phát triển của một quốc gia, dân tộc. Giá trị văn hóa được tạo ra trong quá trình phát triển của đời sống, xã hội; được xây dựng và phát triển từ những giá trị văn hóa truyền thống của mỗi dân tộc, từ các giá trị nền tảng đạo đức, từ sự giao lưu, tiếp biến văn hóa, sự đổi mới, sáng tạo của con người. Giá trị văn hóa giúp cho con người có cuộc sống tốt đẹp, tôn trọng, thương yêu, đoàn kết tạo ra thống nhất trong xã hội. Vì vậy, việc bảo vệ, phát huy giá trị văn hóa là cần thiết để định hướng cho sự phát triển của xã hội theo hướng tốt đẹp.

- Văn học là loại hình nghệ thuật phản ánh cuộc sống thông qua hình tượng. Văn học có vai trò hết sức quan trọng trong việc phản ánh, lưu giữ các giá trị văn của hóa dân tộc như phong tục tập quán, lễ hội, tôn giáo, tín ngưỡng, giao tiếp, ứng xử, âm thực,... Khi đọc tác phẩm văn học, bên cạnh việc khám phá những khía cạnh nội dung, nghệ thuật, người đọc hiểu thêm về những giá trị văn hóa được tác giả gửi gắm. Mỗi quan hệ giữa văn hóa và văn học là mối quan hệ biện chứng. Nếu như văn hóa có vai trò là nguồn cội của văn học, cung cấp chất liệu, vốn sống, tri thức, cảm hứng sáng tác cho các nhà văn thì văn học lại là một khía cạnh, là tấm gương phản chiếu của văn hóa, văn học tự thân đã là văn hóa. Khi đời sống văn hóa có những biến đổi thì văn học chịu những tác động sâu sắc. Khi văn học đạt đến một đỉnh cao nào đó, sẽ góp phần làm phong phú những giá trị văn hóa của dân tộc. Nếu coi văn hoá là toàn bộ các giá trị vật chất và tinh thần mà con người sáng tạo ra trong suốt tiến trình lịch sử nhằm tạo ra bản sắc văn hóa riêng cho mình thì văn học là một trong những giá trị sáng tạo đó.

- Các giá trị văn hóa trong các tác phẩm văn học là những giá trị vật chất và tinh thần do con người sáng tạo ra trong quá trình lịch sử, được truyền lại qua nhiều thế hệ. Vì thế, đây là những giá trị vô giá. Người nghệ sĩ tiếp nhận văn hóa, sáng tạo và tái hiện văn hóa bằng tình cảm yêu thương, gắn bó, bằng ý thức trân trọng và tự hào. Vậy nên, khi thể hiện các giá trị văn hóa trong tác phẩm của mình, tác giả không chỉ muốn lưu giữ, khẳng định các giá trị tốt đẹp, mà họ còn có ý thức gắn kết văn hoá truyền thống với các thế hệ mai sau. Những khía cạnh văn hoá trong tác phẩm văn học không chỉ làm phong phú đời sống văn hoá tinh thần mà còn giúp người đọc nhận ra các giá trị văn hoá của dân tộc một cách sinh động. Nó tạo nên ý thức chung về văn hoá dân tộc, góp phần nâng cao nhận thức của công chúng về văn hoá.

- Mỗi tác phẩm văn học là một thế giới, ở đó hiện thực cuộc sống được phản ánh một cách sinh động, phong phú, đầy tính sáng tạo nghệ thuật. Tìm hiểu văn học từ góc nhìn văn hoá, công chúng vừa nắm bắt các yếu tố nội dung, nghệ thuật của tác phẩm vừa hiểu biết các giá trị, các yếu tố văn hoá được thể hiện trong văn học. Những giá trị văn hóa được thể hiện trong tác phẩm văn học thường là những giá trị tinh hoa của dân tộc qua từng giai đoạn, đặc trưng văn hóa của từng vùng miền... Những biểu hiện cụ thể

các giá trị văn hóa có thể là phong tục tập quán, tín ngưỡng, lễ hội, ẩm thực, giao tiếp, kiến trúc,...

- Tìm hiểu, nghiên cứu văn học từ góc nhìn văn hoá là một xu hướng đang phát triển. Nghiên cứu, tìm hiểu văn học từ góc nhìn văn hoá sẽ góp phần khẳng định bản sắc văn hoá, khơi mở những khía cạnh văn hóa ẩn chứa trong các tác phẩm văn học. Từ đó góp phần khẳng định sức sống mãnh liệt của văn hoá Việt Nam trong đời sống người Việt nói chung, trong văn học Việt Nam nói riêng. Điều này sẽ tác động tích cực đến sự phát triển của cả văn hoá lẫn văn học. Việc ứng dụng văn hóa trong nghiên cứu văn học, thực chất là khám phá những giá trị văn hóa được lưu giữ trong văn học để góp phần bảo tồn bản sắc văn hóa dân tộc.

3. Kết luận

Từ khảo cứu giá trị văn hóa mà tác giả dân gian gửi gắm trong truyền thuyết An Dương Vương và Mị Châu - Trọng Thủy, chúng ta thấy rằng, văn học có vai trò hết sức quan trọng trong việc lưu giữ những giá trị văn hóa tốt đẹp của dân tộc. Trong các tác phẩm văn học luôn ẩn chứa những giá trị văn hóa. Khi tiếp cận tác phẩm, bên cạnh nắm bắt nội dung, tư tưởng, bạn đọc cần khám phá ra những thông điệp, giá trị văn hóa được nhà văn gửi gắm. Tìm hiểu, nghiên cứu văn học dưới góc nhìn văn hóa là một cách tiếp cận biện chứng, khoa học. Muốn vậy, người đọc cần phải trang bị một nền tảng tri thức về văn học và văn hóa phong phú, sâu rộng, không chỉ về văn hóa, văn học của dân tộc mình mà còn của các dân tộc khác. Tìm ra mối liên hệ giữa tác phẩm văn học với văn hoá dân tộc, vùng miền; hiểu và đánh giá đúng giá trị văn hóa trong các tác phẩm là điều hết sức quan trọng để xây dựng, bảo tồn, phát huy những giá trị văn hóa của dân tộc. Giáo dục các giá trị văn hóa tốt đẹp của dân tộc qua văn học cũng là một hướng đi cần thiết trong nhà trường hiện nay.

Tài liệu tham khảo

1. Bộ Giáo dục và Đào tạo (2018), Chương trình giáo dục phổ thông, môn Ngữ văn, Hà Nội.
2. Hà Minh Đức (chủ biên) (2001), *Những vấn đề lí luận và lịch sử văn học*, NXB Khoa học Xã hội, Hà Nội.
3. Phan Trọng Luận (1996), *Phương pháp dạy học văn*, NXB ĐHQG Hà Nội.
4. Huỳnh Như Phương (2009), *Văn học và văn hoá truyền thống*, Nhà văn, số 10.
5. Đỗ Lai Thuý (1999), *Từ cái nhìn văn hoá*, NXB Văn hoá Dân tộc, Hà Nội.